RAQAMLASHTIRISH SHAROITIDA ADVOKATLIK SIRINI HIMOYA QILISHNING KONSTITUTSIYAVIY-HUQUQIY KAFOLATLARI

Abdurayimov Muxammad Suvonqul o‘g‘li
Toshkent davlat yuridik universiteti Konstitutsiyaviy huquq kafedrasi o‘qituvchisi
E-mail: abdurayimov.mukhammad@gmail.com | ORCID: 0009-0000-7965-7512

Annotatsiya: Maqolada advokatlik faoliyatini raqamlashtirish sharoitida advokatlik sirini himoya qilishning konstitutsiyaviy-huquqiy asoslari tahlil qilinadi. Advokat va ishonch bildiruvchi o‘rtasidagi munosabatlar maxfiyligining malakali yuridik yordam olish huquqi, shaxsiy hayot daxlsizligi hamda inson huquqlarini samarali himoya qilish bilan bog‘liqligi ochib beriladi. Raqamli muhitda ma’lumotlarni saqlash, uzatish va qayta ishlash bilan bog‘liq xavflar ko‘rib chiqilib, «advokatning raqamli immuniteti» doktrinal tushunchasi taklif etiladi. Ushbu yondashuv doirasida huquqiy, tashkiliy-protsessual va texnik kafolatlar tizimlashtiriladi. Sun’iy intellektdan foydalanishda advokatning kasbiy nazorati va javobgarligini saqlash zarurligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: Konstitutsiya, malakali yuridik yordam, advokatura, advokatlik siri, raqamlashtirish, raqamli immunitet, shaxsga doir ma’lumotlar, sun’iy intellekt.

Raqamli texnologiyalarning rivojlanishi yuridik faoliyatning mazmuni va usullariga sezilarli ta’sir ko‘rsatmoqda. Elektron hujjat aylanishi, bulutli saqlash xizmatlari, masofaviy muloqot platformalari hamda sun’iy intellekt vositalari advokatga hujjatlar bilan ishlash, huquqiy ma’lumotlarni izlash va ishonch bildiruvchi bilan tezkor aloqa o‘rnatish imkonini bermoqda. Biroq mazkur texnologiyalar maxfiy ma’lumotlarga ruxsatsiz kirish, ularning nusxalanishi, uchinchi shaxslarga uzatilishi yoki tegishli darajada himoyalanmagan tizimlarda saqlanishi kabi xavflarni ham yuzaga keltiradi.

Advokatlik siri faqat kasbiy odob-axloq qoidasi yoki advokat zimmasidagi majburiyat sifatida baholanmasligi lozim. U malakali yuridik yordam olish huquqining amalda ro‘yobga chiqarilishi uchun zarur shartlardan biridir. Ishonch

bildiruvchi o‘z huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish uchun muhim bo‘lgan ma’lumotlarni advokatga erkin yetkaza olishi kerak. Agar bunday muloqotning maxfiyligi kafolatlanmasa, shaxs ayrim muhim ma’lumotlarni oshkor etishdan tiyilishi, bu esa yuridik yordam samaradorligiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin.

O‘zbekiston Respublikasida malakali yuridik yordam olish huquqining konstitutsiyaviy e’tirof etilishi, advokatura faoliyati va advokatlik kafolatlariga oid qonunchilik, shuningdek, shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilishga qaratilgan normalar mazkur masalaning huquqiy asosini tashkil etadi. Shu bilan birga, an’anaviy huquqiy kafolatlarni elektron ma’lumotlar bir nechta qurilma, server yoki raqamli platformalarda saqlanishi va qayta ishlanishi mumkin bo‘lgan sharoitga mos ravishda qo‘llash zarur.

Tadqiqotning maqsadi raqamlashtirish sharoitida advokatlik sirining konstitutsiyaviy-huquqiy ahamiyatini ochib berish hamda uni himoya qilish kafolatlarini takomillashtirish yo‘nalishlarini asoslashdan iborat. Tadqiqotda formal-yuridik, tizimli va qiyosiy-huquqiy metodlardan foydalanildi. Ish normativ-huquqiy va doktrinal tahlilga asoslangan bo‘lib, mustaqil statistik yoki empirik tadqiqot natijalarini da’vo qilmaydi.

Malakali yuridik yordam olish huquqi shaxsga o‘z huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilishda professional ko‘makdan foydalanish imkonini beradi. Biroq ushbu huquqning samarali amalga oshirilishi faqat tegishli kasbiy malakaga ega subyekt mavjudligi bilan cheklanmaydi. Ishonch bildiruvchi o‘ziga tegishli holatlar va ma’lumotlarni advokatga erkin bayon qilishi uchun ularning maxfiyligi ta’minlangan bo‘lishi kerak. Shu ma’noda advokatlik siri advokat va ishonch bildiruvchi o‘rtasidagi ishonchni mustahkamlovchi hamda huquqiy himoyaning samaradorligiga xizmat qiluvchi kafolat hisoblanadi.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida har kimning malakali yuridik yordam olish huquqi e’tirof etilgan hamda advokatura faoliyatining konstitutsiyaviy asoslari belgilangan. Ushbu normalar shaxsiy hayot daxlsizligi va shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilish kafolatlari bilan uzviy bog‘liq holda talqin etilishi

lozim. Binobarin, advokatlik siri faqat advokatning kasbiy majburiyati emas, balki malakali yuridik yordam olish huquqining amalda ta’minlanishiga xizmat qiluvchi muhim huquqiy shartdir.

«Advokatura to‘g‘risida»gi hamda «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to‘g‘risida»gi qonunlar advokatlik faoliyatining huquqiy asoslari va tegishli kafolatlarini belgilaydi. Ushbu qoidalarni raqamli muhitda qo‘llashda ma’lumotning qog‘oz yoki elektron shaklda ekanidan ko‘ra, uning mazmuni va yuridik yordam ko‘rsatish bilan bog‘liqligi muhim ahamiyat kasb etadi.

Advokatlik siri va shaxsga doir ma’lumotlar tushunchalari o‘zaro bog‘liq bo‘lsa-da, aynan bir xil mazmunga ega emas. Shaxsga doir ma’lumotlar muayyan jismoniy shaxsga taalluqli axborot bilan bog‘liq bo‘lsa, advokatlik siri advokatga murojaat qilish fakti, muloqot mazmuni, ish hujjatlari va huquqiy pozitsiyaga oid boshqa ma’lumotlarni ham qamrab olishi mumkin. Raqamli amaliyotda ushbu ikki huquqiy rejim kesishishi mumkin, shu sababli ularni bir-birini almashtiruvchi tushunchalar sifatida emas, o‘zaro muvofiq qo‘llanadigan kafolatlar sifatida ko‘rish lozim.

Raqamli ma’lumotlar elektron qurilmalar, elektron pochta, bulutli xizmatlar, zaxira nusxalar va uchinchi tomon platformalarida takroran saqlanishi mumkin. Advokat foydalanadigan bitta qurilmada bir nechta ishonch bildiruvchiga yoki turli ishlarga oid hujjatlar bo‘lishi ehtimoldan xoli emas. Shu sababli qurilma yoki ma’lumotlar to‘plamiga cheklanmagan tarzda kirish muayyan protsessual harakat predmetiga aloqador bo‘lmagan maxfiy ma’lumotlarning ham oshkor bo‘lishiga olib kelishi mumkin.

Muammoni hal etish advokat qurilmalariga mutlaq daxlsizlik berish yoki vakolatli organlarning qonuniy protsessual harakatlarini butunlay cheklashni anglatmaydi. Aksincha, qonuniy maqsadlar va advokatlik sirini himoya qilish o‘rtasida muvozanatni ta’minlaydigan aniq protseduralar zarur. Jumladan, tegishli ma’lumotlar doirasini belgilash, himoyalangan materiallarni boshqa

ma’lumotlardan ajratish, ularga kiruvchi shaxslar doirasini cheklash va amalga oshirilgan harakatlarni qayd etish kabi choralar ko‘rib chiqilishi mumkin.

Raqamli axborotning elektron shaklda saqlanishi uning huquqiy himoyasi darajasini o‘z-o‘zidan pasaytirmasligi kerak. Ma’lumotlarni olish, saqlash, nusxalash, uzatish va yo‘q qilish jarayonlarida maxfiylikni ta’minlashga qaratilgan huquqiy, tashkiliy va texnik choralar o‘zaro uyg‘un qo‘llanilishi lozim.

Raqamli muhitda advokatlik sirini himoya qilishga oid kafolatlarni tizimli ifodalash maqsadida «advokatning raqamli immuniteti» doktrinal tushunchasini taklif etish mumkin. Ushbu tushuncha advokatning raqamli kasbiy muhitini va advokatlik sirini tashkil etuvchi ma’lumotlarni asossiz kirishdan himoya qilishga qaratilgan huquqiy, tashkiliy-protsessual hamda texnik vositalar majmuini anglatadi. Bu taklif amaldagi qonunchilikda aynan shu nomdagi mustaqil huquqiy institut mavjudligini anglatmaydi; u mavjud va takomillashtirilishi mumkin bo‘lgan kafolatlarni yagona yondashuv asosida tushuntirishga xizmat qiluvchi ilmiy konstruksiyadir.

Modelning birinchi tarkibiy qismi huquqiy kafolatlardan iborat. Ular maxfiy ma’lumotlarning huquqiy maqomini, ulardan foydalanish asoslari va chegaralarini, advokatning sir saqlash majburiyatlarini hamda noqonuniy oshkor etish oqibatlarini belgilashni nazarda tutadi. Ikkinchi tarkibiy qism tashkiliy-protsessual kafolatlardir: elektron qurilmalar bilan ishlash tartibi, tegishli ma’lumotlarni aniqlash, himoyalangan materiallarni ajratish va ularga kirishni nazorat qilish. Uchinchi tarkibiy qism texnik kafolatlardan iborat bo‘lib, kirishni boshqarish, shifrlash, zaxira nusxalarini himoyalash va raqamli xavfsizlik bo‘yicha ko‘nikmalarni rivojlantirishni qamrab oladi.

Demak, advokatning raqamli immuniteti elektron qurilmalar yoki ma’lumotlarning mutlaq daxlsizligini emas, balki advokatlik sirini raqamli muhitda qonuniy, mutanosib va protsessual nazorat ostida himoya qilishga qaratilgan yondashuvni ifodalaydi.

Sun’iy intellekt huquqiy ma’lumotlarni izlash, hujjatlarni dastlabki tizimlashtirish va materiallarni tahlil qilishda yordamchi vosita bo‘lishi mumkin. Biroq avtomatlashtirilgan tizim yaratgan natijada xatolar, eskirgan huquqiy havolalar yoki to‘liq bo‘lmagan xulosalar bo‘lishi ehtimoli mavjud. Shu sababli advokat bunday natijalarni tekshirmasdan huquqiy maslahat yoki protsessual hujjat uchun asos sifatida qabul qilmasligi kerak.

Human-in-the-loop yondashuvi sun’iy intellektdan foydalanishda advokatning kasbiy nazoratini saqlashni nazarda tutadi: texnologiya yordamchi vazifani bajaradi, natijani tekshirish, baholash va yakuniy yuridik ahamiyatga ega qarorni qabul qilish esa advokat zimmasida qoladi. Kasbiy javobgarlikni dasturiy tizim zimmasiga o‘tkazish mumkin emas.

Alohida xavf ish materiallarini tashqi sun’iy intellekt xizmatlariga yuklash bilan bog‘liq. Bunday vositalardan foydalanishdan oldin ma’lumotlarni saqlash va qayta ishlash shartlari, xizmat ko‘rsatuvchi yoki uchinchi shaxslarning ularga kirish imkoniyati, yuklangan ma’lumotlardan keyinchalik foydalanish ehtimoli hamda ularni o‘chirish tartibi baholanishi lozim. Maxfiylik kafolatlari yetarli bo‘lmagan taqdirda advokatlik sirini tashkil etuvchi ma’lumotlarni bunday tizimlarga kiritishdan tiyilish zarur.

Raqamlashtirish advokatlik faoliyatining samaradorligi va qulayligini oshirish bilan birga, advokatlik sirini himoya qilishga oid yangi xavflarni ham yuzaga keltirmoqda. Shu sababli advokatlik siri malakali yuridik yordam olish huquqining amalda ta’minlanishi va inson huquqlarini samarali himoya qilishning muhim sharti sifatida qaralishi lozim.

O‘zbekiston Respublikasining konstitutsiyaviy normalari va advokatura, advokatlik faoliyati kafolatlari hamda shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilishga oid qonunchiligi maxfiylikni ta’minlashning huquqiy asosini tashkil etadi. Biroq raqamli ma’lumotlarning turli qurilma va tizimlarda saqlanishi ularni olish, tekshirish va uzatish jarayonlarida qo‘shimcha protsessual hamda tashkiliy kafolatlarni rivojlantirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Advokatning raqamli immuniteti huquqiy, tashkiliy-protsessual va texnik kafolatlarni o‘zaro bog‘liq holda tushuntiruvchi doktrinal model sifatida taklif etildi. Uning mohiyati qonuniy protsessual harakatlarni mutlaq taqiqlashda emas, balki maxfiy ma’lumotlarga kirishning qonuniyligi, mutanosibligi va nazorat qilinishini ta’minlashdan iborat.

Sun’iy intellektdan foydalanishda advokatning kasbiy nazorati va javobgarligi saqlanishi shart. Shu maqsadda elektron ma’lumotlar bilan ishlashning maxsus protseduralarini ishlab chiqish, advokatlik siri va shaxsga doir ma’lumotlarni himoya qilish qoidalarini muvofiqlashtirish, raqamli xavfsizlik bo‘yicha kasbiy tavsiyalarni joriy etish hamda advokatlarning raqamli savodxonligini oshirish istiqbolli yo‘nalishlar hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 2023-yil 30-apreldagi referendumda qabul qilingan.
2. O‘zbekiston Respublikasining 1996-yil 27-dekabrdagi 349-I-son «Advokatura to‘g‘risida»gi Qonuni.
3. O‘zbekiston Respublikasining 1998-yil 25-dekabrdagi 721-I-son «Advokatlik faoliyatining kafolatlari va advokatlarning ijtimoiy himoyasi to‘g‘risida»gi Qonuni.
4. O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-iyuldagi O‘RQ-547-son «Shaxsga doir ma’lumotlar to‘g‘risida»gi Qonuni.
5. O‘zbekiston Respublikasining 2023-yil 16-iyundagi O‘RQ-848-son «Davlat hisobidan yuridik yordam ko‘rsatish to‘g‘risida»gi Qonuni.
6. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 30-maydagi advokatura faoliyatiga zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng joriy etishga oid PQ-263-son qarori.
7. American Bar Association. Formal Opinion 512: Generative Artificial Intelligence Tools. 29 July 2024.

8. The Florida Bar. Ethics Opinion 24-1: Generative Artificial Intelligence. 19 January 2024.
9. Regulation (EU) 2024/1689 of the European Parliament and of the Council of 13 June 2024 laying down harmonised rules on artificial intelligence (Artificial Intelligence Act).